

'(Wij) waren voor deze hoofdeilanden en een groot stuk van het centrale gebied van de archipel uitsluitend aangewezen op het uitluisteren van Japanse radioberichten en enkele toevallige getuigenissen van mensen die hier of daar met een prauw of van een eiland waren opgepikt en die als regel geen gegevens van enig algemeen belang konden verschaffen.

Aldus verkregen wij een beeld dat niet volledig en in zijn verhoudingen niet juist kon zijn. Het werd nog meer scheefgetrokken door de tegenstelling tussen het oosten van de archipel en Java, omdat wij uit dat oosten wel over een toenemend aantal directe waarnemingen konden beschikken en uit menselijke zwakheid geneigd waren, die gegevens sterker te generaliseren dan de uiteenlopende toestanden in de archipel toelieten.¹

Zo was het. De Japanse radio-uitzendingen (op die van '45 komen wij nog terug) werden onvolledig opgevangen; wat in Indië werd gepubliceerd, bleef vrijwel onbekend; geen enkele Europeaan wist na september '42 van een van de hoofdeilanden te ontsnappen; over Java kreeg men pas van april '44 af weer enige berichten van Indonesiërs, simpele liederen, die overigens lang tevoren van Java waren weggevoerd; geen enkele geheime agent kon zich (behalve op Sumatra van midden '45 af) op de hoofdeilanden handhaven; en geen enkele inlichtingengroep was daar werkzaam welker rapporten gegevens hadden kunnen bevatten omtrent de opvattingen in leidende Indonesische kringen. Pover, pijnlijk pover was wat men in Australië en op Ceylon van Indië wist en de 'menselijke zwakheid', waar van Mook over schrijft en die er toe leidde dat de schaarse beschikbare gegevens gegeneraliseerd werden, kan, dunkt ons, duidelijker aangegeven worden: hier speelde het vasthouden aan wensvoorstellingen een rol. Bij sommigen was dat de wensvoorstelling dat in een bevrijd Indië in wezen alles bij het oude zou blijven, bij van Mook en van der Plas de wensvoorstelling dat Nederland geroepen was, in Indië een in eerste instantie door Nederlanders geleid model-gemenebest te doen ontstaan dat op volledige rassengelijkheid zou zijn gebaseerd.

Die laatste wensvoorstelling werd oprecht gekoesterd — zij bepaalde de geest waarin vooral van Mook en van der Plas de bestuursfunctionarissen die als eersten weer in bevrijd Indië zouden optreden (de officieren van de *Netherlands-Indies Civil Administration* oftewel de *Nica*) gevormd wilden zien. Maar hoe stond het in Australië met de Indonesiërs die daar waren beland? Hoe werden de Indonesische opvarenden van Nederlandse schepen (d.w.z. diegenen die in april '42 niet in staking waren gegaan) behandeld? Werden zij en andere Indonesiërs allen door hun Neder-

¹ Van Mook: *Indonesië, Nederland en de wereld*, p. 74.